

10. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 1-2. – С. 172-190.
11. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 3-4. – С. 155-171.
12. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 5-6. – С. 174-194.
13. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 7-8. – С. 192-207.
14. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 11-12. – С. 160-175.
15. Корунець І. Біля витоків українського перекладознавства // Всесвіт. – 2008. – № 1-2. – С. 188-196.

УДК 81'25+81'42.111

*Кузенко Г.М.
(Миколаїв, Україна)*

СПИВВІДНОШЕННЯ БІБЛЕЇЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена фразеологічним одиницям біблійного походження, шляхам їх відтворення при перекладі з англійської на українську мову.

Ключові слова: біблеїзм, вільне словосполучення, пряме/переносне значення.

Статья посвящена фразеологическим единицам библейского происхождения, способам их отображения при переводе с английского на украинский язык.

Ключевые слова: библеизм, свободное словосочетание, прямое/переносное значение.

The article is devoted to the research of phraseological units of the Bible origin, ways of their reproduction while translating from English into Ukrainian.

Key words: bibleizm, free word group, direct/figurative meaning.

Важко оцінити той вплив, що зробила Біблія та її переклади на мови народів, що пройшли стадію християнської культури. Справедливо це й у відношенні англійської й української мов. У процесах засвоєння біблійних виражень цими мовами було багато схожого, однак результати виявилися різними: в силу цілого ряду історичних та інших причин, в англійську мову ввійшло набагато більше слів, виражень і цитат з Біблії, чим в українську (до речі, в англійській мові їх більше, ніж в інших західноєвропейських мовах). Загальноновизнано також те, що Біблія з'явилася самим багатим джерелом англійської ідіоматики.

Біблеїзми як пласт фразеології досі широко використовуються і в усному мовленні, і в літературі, в якості як прямих цитат з Біблії, так і алюзій та ремінісценсій.

© Кузенко Г.М., 2012

Вивчення лінгвістичної літератури, присвяченої дослідженню біблійних фразеологізмів (біблеїзмів), показало, що вони становлять важливий і цікавий шар фразеології у багатьох мовах світу, оскільки їх відбір у кожній мові відбувається з одного загального джерела – Біблії. Біблійна фразеологія англійської мови, з одного боку, є частиною її фразеологічної системи, і, отже, біблійний фразеологізм набуває всіх диференціальних ознак фразеологічної одиниці, а з іншого боку, біблеїзми мають низку специфічних ознак, зумовлених їх походженням й особливою семантикою, а також стилістичною характеристикою та певними функціями у мові. До специфічних рис біблеїзмів необхідно віднести, у першу чергу, їх змістовну структуру, в якій чітко простежуються морально-дидактичні, морально-етичні складники, а також їх лінгвостилістичні особливості, що виявляються в конотативності їх семантичної структури [1]. Крім того, в англійській біблійній фразеології спостерігається і процес десакралізації, що може спричинити іронічне або жартівливе забарвлення біблеїзму.

Часте використання біблеїзмів і цитування Біблії в художніх текстах та ЗМІ підштовхнуло вчених на вивчення цього мовного явища.

Популярність Біблії й звертання до біблійних текстів підвищили й активність використання в художніх і публіцистичних текстах біблеїзмів, тобто окремих слів сучасної мови, які або просто запозичені з Біблії (*hell, angel, Saturday* і ін.), або піддалися семантичному впливу біблійних текстів. Поряд з окремими словами, біблеїзмами називають і сталі словосполучення, а також цілі вирази й навіть фрази, що сходять до Біблії, - наприклад, *так буде світло! (let there be light!); Бог дав, Бог взяв (the Lord gave and the Lord has taken away)* та інші. Насправді, дуже складно дати точне визначення біблеїзмам, оскільки біблеїзм як фразеологічна одиниця може бути й ідіомою, і крилатим висловом, і фразеологізмом, і навіть просто окремим словом біблійного походження.

Необхідно відзначити деякі особливості, характерні для вживання біблеїзмів в англійській мові: трансформування й нетрадиційне вживання.

Мовознавці класифікували біблеїзми за різними принципами. Нижче представлені дві різні класифікації біблеїзмів, які відрізняються основними принципами.

З погляду походження біблеїзмів виділяють:

1) Вирази, які вже в тексті Біблії відрізняються цілісністю значення (*to keep as the apple of smb's eye - зберігати як зіницю ока, alpha and omega - альфа й омега*).

2) Фразеологізми, утворені на базі вільних словосполучень Біблії, але отримали нове фразеологічне значення (*to hide one's light under a bushel - зарити талант у землю*).

3) Фразеологічні одиниці, не представлені даним лексичним складом у Біблії, але семантично відповідні її текстам (*forbidden fruit - заборонений плід*) [2].

В.Г. Гак класифікує біблеїзми у такий спосіб:

1) За ступенем їхнього зв'язку з Біблією, де виділяються чотири підгрупи:

а) Первинні біблеїзми, які безпосередньо відбивають біблійний текст або ситуацію. До них ставиться переважна більшість біблійних фразеологізмів.

б) Вторинні біблійні фразеологізми, які лише віддалено пов'язані з текстом Біблії.

в) Безпосередні, які відносяться безпосередньо до Біблії. Цитування, приклади. Ісус говорив: *«But I tell you not to resist an evil person. But whoever slaps you on your right cheek, turn the other to him also»*.

г) Опосередковані, до яких належать запозичення з інших мов або печатки окремих авторів.

2) По семантиці, де виділяються дві підгрупи:

а) Біблеїзми, що мають пряме значення (*babes and sucklings* - новачки, недосвідчені люди; *the holy of holies* – свята святих)

б) Біблеїзми з переносним значенням (*to eat one's words* - взяти свої слова назад; *a lost sheep* – людина, що збилася з правильного шляху) [3].

Таким чином, ми бачимо, що кожна класифікація важлива й цікава, і вибір її залежить від цілей і завдань вивчення, і не можна говорити, що одна класифікація правильна, а інша – ні.

Класифікація біблеїзмів за походженням і способом утворення дала підстави для відокремлення двох основних груп біблійних фразеологізмів в англійській мові – фразеологічні одиниці, безпосередньо запозичені з тексту Біблії (цитатні біблеїзми), та фразеологічні одиниці, детерміновані загальним змістом біблійних текстів.

Необхідно відзначити деякі явища, характерні для англійських та українських біблеїзмів. Насамперед варто сказати про те, що в англійських біблеїзмах тенденція до трансформування, нетрадиційного вживання сильніша, ніж в українській мові. Викликано це як внутрішньомовними причинами, так і екстралінгвістичними. Такі місцеві використання біблеїзмів в англійській мові можна класифікувати й звести до наступних типів вживання: заміна компонентів (синонімічна, антонімічна, паронімічна та ін.); вставлення; номіналізація; опускання; подвійна актуалізація (тобто застосування прямих і переносних значень); алюзія та ін.

I. Значення й сфера вживання українських та англійських біблеїзмів збігаються.

Так, біблеїзми утворюють досить велику групу, і при їх перекладі використовується український біблійний еквівалент: *daily bread* – хліб щоденний; *the salt of the earth* – сіль землі; *to bind smb. hand and foot* – зв'язати кого-небудь по рукам і ногам; *to turn the other cheek* – підставити іншу щоку; *blind leaders of the blind* – сліпі поводири сліпих; *to cast pearls before swine* - сипати бісер перед свинями, тощо.

II. Біблеїзми фразеологізувалися тільки в одній із двох мов.

1) Англійські біблеїзми не мають еквівалентів у сучасній українській мові (тобто біблійні прототипи прижилися тільки в англійській мові). Вони становлять досить велику й саму важку для перекладу групу. Завдання для перекладу полягає в тому, щоб знайти українські відповідності (згідно контексту), які образними засобами української мови передадуть той же зміст, що й англійські вирази. У деяких випадках це буде переклад-тлумачення, в інших – описовий переклад, у третій – фразеологізм, стійке сполучення або слово. Наприклад:

At the eleventh hour (Matthew 20:9) *об одинадцятій годині – в останню хвилину, в останній момент;*

Hewers of wood and drawers of water (Joshua 9:21) *дрова, що рубують, і люди, що черпають воду - (а також групи населення й цілі країни), що виконують важку роботу (зазвичай фізичну);*

To hide one's light under a bushel (Matthew 5:15) *тримати своє світло під снудом – приховувати свої переваги, здібності, бути зайво скромним, не використовувати своїх*

можливостей, талантів (заривати талант у землю).

2) В українській мові затвердилися біблеїзми, які в англійську мову не увійшли, тобто залишилися частиною біблійних текстів; при перекладі їх варто підбирати еквіваленти, що зберігають зміст і образність українського вираження.

Варіанти перекладу:

І повертається вітер на круги свої (Ecclesiastes 1:6) – *And the wind returneth again according to his circuits;*

Ніпрохи не вагаючись (James 1:6) – *without a moment's hesitation/doubt; without the slightest doubt;*

Творити/створити собі кумира (Exodus 20:4) – *to idolize smb; to make an idol of smb.; to make smb. an icon; to iconize smb.; to put smb. on a pedestal; to deify/hero-worship smb.; to venerate uncritically; to make a pedestal of smth;*

III. Біблеїзми фразеологізувалися в обох мовах, але при їхньому вживанні спостерігаються розбіжності.

1) Семантичні розбіжності.

Англійський та український еквіваленти демонструють розбіжності в значенні і оціночному навантаженні – тобто при збігу основного значення переносні значення (яких в англійських біблеїзмах звичайно більше) мають лише деяку спільність у сферах застосування, а денотативний і конотативний аспекти значень розходяться. Наприклад: **Babel** (Genesis 11:9) (іноді = *the tower of Babel – вавилонська вежа*) – *Вавилон, вавилонське стовпотворіння, змішання мов;*

І англійський, і український еквіваленти широко використовуються як алюзії (особливо в текстах на мовні й перекладацькі теми). «Babel» також може вживатися замість: *«the (Babylonian) confusion of tongues»*.

2) Граматичні розбіжності.

В англійській та українській мовах є різні синтактико-морфологічні моделі вживання біблійних еквівалентів:

To wash one's hands of smb./smth. (Matthew 27:24) (завжди з доповненням) – *умивати руки (без доповнення);*

Scapagoat (Leviticus 16:21-22) – *козел відпущення (завжди про людей);* вжив. також атрибутивно: *this scapegoat propaganda; Scapagoating – пошуки козла відпущення; звалювання провини на когось; пошуки крайнього.* В українській мові такої форми немає.

Також слід зазначити, що англійські біблеїзми часто вживаються в атрибутивних конструкціях, характерних тільки для англійської мови: *a David-And- Goliath battle; the eye-for-an-eye philosophy; holier-than-thou attitude, a fire-and- brimstone speech etc.*

3) Стилістичні розбіжності.

Англійські та українські еквіваленти функціонують у різних мовних стилях (і часто мають додаткові значення).

Наприклад, у парі **the outer darkness** – *кромішна темрява* (англійський вираз має на увазі тьму космічну й у цьому змісті близько до вихідного релігійного змісту цього вираження – пекло, місце перебування душ грішників); у той час як українській еквівалент вживається в розмовній мові й означає: *повна, безпросвітна темрява* (на англ. мову перекладається: *pitch darkness; it is pitch dark*). До того ж, англійський біблеїзм придбав і інше, переносне значення – *вигнання; похмуре, повне позбавлень і негод життя;* воно

часто вживається з дієсловом *to cast into* - вигнати з ганьбою, піддати забуттю.

Однак навіть коли мова йде про такі вирази з яскраво вираженою стилістикою, тобто стилістично маркованих, варто пам'ятати про здатність біблеїзмів міняти стилістичне навантаження, впливаючи тим самим на контекст висловлювання; так, наприклад, вживання одного з виразів даної групи, що відноситься до книжкової лексики, у контексті звичайної розмови додасть гумористичний або іронічний характер висловлюванню.

IV. Англійському біблеїзму в українській мові відповідає не його український біблійний еквівалент, а інший біблеїзм або просто фразеологізм.

There is nothing covered that shall not be revealed (*Matthew 10:26, Luke 12:2*)- немає нічого таємного, що не викрилось би (*Марка 4:22, Лука 8:17*)

Can the leopard change his spots? (*Jeremiah 13:23*) - “горбатого могила виправить” (у вибіркових контекстах);

A drop in the bucket (*Isaiah 40:15*) - крапля в морі;

Таким чином, перекладач має виявляти тип біблеїзму, з яким він працює, та підбирати найбільш адекватний варіант перекладу з існуючих.

Через те, що англійська мова, в силу історичних та соціальних причин, більш насичена фразеологічними виразами, у тому числі біблійного походження, ніж українська мова, то при перекладі можуть виникнути труднощі. Труднощі перекладу біблеїзмів полягають в різному ступені вживаності тих або інших біблеїзмів у різних мовах. Для кожного перекладача абсолютно необхідні широкі, енциклопедичні знання культурологічного й країнознавчого характеру, що дозволяють адекватно передавати при перекладі ті реалії, що зустрічаються в іншомовному тексті, звісно, знання біблійного фонду теж необхідні. Якщо цитати загальноновживані, то достатньо знати необхідні еквіваленти. Але також існує проблема різного ступеню вживання виразів в англійській та українській мовах, тоді необхідно підбирати інші методи перекладу як то пояснення або добір виразу схожого за смыслом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія і культура: Чернів. нац. ун-тет. Зб. наук. Статей. Ред. кол. М. Жулинський.- Ч., 2007.- Вип.6. – 219 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків, 1999. – 210с.
3. Гак В.Г. Фразеология, образность и культура / В.Г. Гак. - Сборник статей. – М., 2000. – 210с. - с. 159 – 169.